

Intelektuál, který změnil archeologii středověku

Zdeněk Smetánka od počátku byl a vždy zůstal netypickým archeologem. V letech 1950–1955 vystudoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze dějiny umění a prehistorii, v diplomové práci se zabýval urbanistickými podniky pražského empíru. Schopnost poučeně překračovat hranice různých oborů se měla stát významnou součástí jeho badatelské dráhy. A archeologie středověku? Takovou specializaci – ve smyslu, který je dnes samozřejmý – bylo teprve třeba vytvořit. Pro počátky archeologie mladšího středověku byla u nás rozhodující doba kolem roku 1960. Miroslav Richter a Zdeněk Smetánka v diskusi o metodice studia středověké keramiky vytyčili základní poznávací cesty nově koncipované specializace. Konceptní přístup začali prokazovat dlouholetým výzkumem v Sezimově Ústí, zahájeným v roce 1962.

Bibliografie Zdeňka Smetánky obsahuje pětici knih určených odborné i širší veřejnosti, takřka dvě stovky odborných článků a studií, desítky zpráv a recenzí a k tomu množství článků, jimž se říkalo vědecko-populární. Už samotné listování úctyhodnou bilancí prozradí, že sledujeme radost z poznávání, která sahá od knih přes klíčové studie až ke krátkým anotacím nové literatury. Anotace, zdanlivě okrajový žánr, nelze přehlédnout. S psaním těchto krátkých textů obsahujících nějakou vlastní myšlenku začal u nás Jaroslav Goll, v šedesátých letech se vrátil na stránky historických časopisů a v téže době Zdeněk Smetánka (zejména spolu se Slavomilem Venclem) významně přispěl k tomu, že zdomácněly i v archeologii. Dnes tento žánr opět skomírá, nejsou za něj body,

podle nichž jsou hodnoceny badatelské výkony.

Zdeněk Smetánka se dlouhodobě zabýval třemi velmi různorodými tematickými okruhy: kamnovými kachli, vesnicí, Pražským hradem a Prahou. V každém z těchto okruhů vytvořil několik zásadně důležitých textů, které dlouhodobě ovlivňují další poznávání. Pokud ale dospěl na práh celistvějšího publikačního zhodnocení a měl přistoupit k víceméně rutinní práci, dostala obvykle přednost některá z dalších lákavých otázek. Cílem nebyly publikační pomníky, ale poznávání, radost z poznávání.

Zdeněk Smetánka patřil mezi dlouholeté, a především věrné přispěvatele *ĎaSu*. V redakční radě působil už v šedesátých letech, nicméně jeho práva „*časovská*“ éra začala po roce 1990, kdy byl časopis obnoven. Vztah k *ĎaSu* byl pro něho tak říkajíc srdeční záležitostí. Jako začínající badatel se stal v šedesátých letech členem redakční rady (1962–1965 a 1968–1969), a spoluvytvářel tak slavnou éru tohoto časopisu. Zde také otiskl své první popularizační příspěvky, například esej „Haithabu“. Již tehdy ukázal, že v něm vyrůstá autor, schopný i laickým čtenářům srozumitelně, zajímavě a poutavě předkládat

i ty nejsložitější problémy současné historické vědy. Záhy po listopadu 1989 a po obnovení *ĎaSu* v roce 1991 na tuto spolupráci navázal: napsal sérii krátkých textů, sám je nazval *etudami*, v kterých reagoval na situaci, v níž se tehdejší archeologie (a nejen ta středověká) nacházela. I v novém tisíciletí Zdeněk Smetánka pokračoval v psaní svých popularizačních článků a série drobných textů pro rubriku „Camera obscura“. □

(red)

Zdeněk Smetánka (21. 10. 1931–4. 4. 2017) náležel k důležitým postavám české a evropské archeologie středověku. Po studiích na FF UK v padesátých letech začal působit v Archeologickém ústavu Akademie věd, kde od roku 1972 vedl oddělení archeologie středověku, a od šedesátých let přednášel na dnešním Ústavu pro archeologii FF UK, kde vychoval několik generací archeologů středověku. Vedle mnoha desítek odborných studií uveřejnil řadu textů určených širší veřejnosti, z nichž některé se staly důležitými položkami současné české historiografie. Velký ohlas vzbudily jeho knihy *Hledání zmizelého věku*, *Archeologie na Pražském hradě* (spolu s J. Frolíkem) a především *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života* (1. vydání 1992, poslední 2010), která se dočkala i německého překladu. Od obnovení časopisu *Dějiny a současnost* na počátku devadesátých let se Zdeněk Smetánka stal jedním z kmenových přispěvatelů a výběr z jeho článků vyšel v knihách *Archeologické etudy* (2003) a *Archeologické eseje a mikropříběhy* (2016).

Můj Zdeněk Smetánka

Do Prahy jsem přišel na podzim 1954 z kolektivizované vsi přes českořebovské (původně) gymnázium, takže s nevalným vědomostním kapitálem, ovšem zato jsem měl štěstí nejen na své učitele, ale i na své fakultní spolužáky: náš ročník archeologie se skládal ještě z Ladislava Hrdličky a Víta Vokolka.

Zdeňka Smetánku jsem poznal brzy po zahájení studia, kdy mne v seminární knihovně Zdeňkovi představil Vít, neboť oba téměř od dětství spolupracovali při záchranných akcích pardubického muzejního spolku. Oba byli prvními z těch, kteří mne svým příkladem formovali: mezi staršími spolužáky archeology to byli zejména Jan Bouzek, Drahomír Koutecký, Jiří Sláma, dále Evžen Neustupný, předčasně zesnulý Roman Haken, Marie Steklá-Zápotocká, Milan Zápotocký a další. Na koleji

a při dnech vojenské výchovy nebo společného základu (tedy za dlouhých hodin marxismu-leninismu) jsem často zvědavě naslouchal hovorům starších ročníkových kolegů, debatám estetika Josefa Hlaváčka a básníka Vladimíra Burdy, případně jsem sledoval Františka Šmahela při cílevědomém a soustředěném studiu italštiny nebo při exercepci odborné literatury (škoda jen, že jeho schopnost koncentrace nebyla nakažlivá). Na koleji jsem se seznámil například s filozofy a logiky Zdeňkem Vašíčkem a Rudolfem Jičínem.

Pro náš odborný rozvoj byly rozhodující nároky a hlavně soutěživé ovzduší Filipova semináře, kde hostoval jen o pár let zralejší Zdeněk, školením historik umění, vždy korektní, taktní a zdrženlivý, který nás tehdy pozoroval občas pobaveně, ale se zájmem sledoval

obsah našich nepřetržitých seminárních i kolejních odborných sporů (ani tenkrát jsme diskutovat neuměli, byli jsme školeni jednooborově a stávali se monomaniaky, v čemž jsme napodobovali své obdivované učitele Jana Eisnera, Jana Filipa i Bohumila Soudského. Měli jsme k tomu i příznivé podmínky: byli jsme chudí, takže mnohá rozptýlení byla nedostupná a ta ostatní zakázána anebo teprve čekala na své objevení). Zdeňkovi odborné zájmy daleko přesahovaly jeho specializaci. Metodologie pravěké archeologie se u nás ještě nevyučovala, ale individuálně a tápavě jsme její složky shledávali nahodilou a zběsilou, převážně anglofonní četbou (nedlouho po studiu měl na některé z nás značný a přehlížený vliv zdarma rozesílaný časopis *Current Anthropology*, systematicky překračující evropské oborové meze). Pro Zdeňka jsme snad tehdy představovali jeden ze zdrojů při hledání solidních základů středověké archeologie, do té doby spočívající hlavně v improvizované aplikaci kombinace kunsthistorických principů a historických dat.

Se Zdeňkem jsme se od studií nepřestali odborně i přátelsky stýkat, nejen jako spoluzaměstnanci, sdíleli jsme své dojmy z četby krásné literatury, náhodně se setkávali na koncertech nebo na vernisážích výstav. Představil mne brzy své paní, jemné, laskavé, obětavé a kultivované bytosti, profesí botaničce, bez níž by vzpomínka na Zdeňka nebyla úplná a věrná; však jejím odchodem ztratil i jeho život svou plnost a barvy.

Zdeněk pro mne byl jedním z cenných darů života jako odborník i člověk: nejenže mne poučoval v oblasti výtvarného umění, kam mi pomáhal obrazně i doslova otevírat dveře (doporučil mne J. Istlerovi, s nímž se za totality neúspěšně pokoušel vydat knihu o středověkých kamnových kachlech, vzal mne na návštěvu ateliérů Jiřího Johna a Adrieny Šimotové, u nichž jsem poznal i jejich souseda Václava Boštíka). Společně jsme také čelili problémům, jaké například nastaly v Československé Akademii věd po kádrových čistkách v roce 1969, kdy v Archeologickém ústavu (AU) vedle

FOTO: SOUKROMÝ ARCHIV M. E. SMETÁNKOVÝCH

vyložených kacírů zůstali jen čtyři pravověrní členové KSČ, takže hrozil zánik stranické buňky a její přičlenění k ministerstvu financí; několik bezpartijních pohanů bylo proto lákáno a nuceno ke vstupu, a to v zájmu zachování AÚ. Potkávali jsme se i v terénu (teskně vzpomínám na společný pobyt, a zvláště večery s přáteli v expozituře Bylany), na fakultě jako externisté, při komisích a na zasedáních v Liblicích, v posledních

letech se Zdeněk rád zastavil v Letenské ulici v domečku, který jsem tehdy sdílel s L. Hrdličkou atd. Za téměř šedesát let mezi námi nenastal nesoulad: třebaže jsme se nejednou lišili v názorech, chápali a ctili jsme postoje a argumenty partnera diskuse. Zní to až nevěrohodně, ale Zdeněk Smetánka byl opravdu tak tvořivý, zvědavý, vstřícný, stálý, vzácně nekonfliktní, jako skaut vždy připravený, křesťansky trpělivý, skromný, spolehlivý,

diskrétní, zodpovědný, až úzkostlivě spravedlivý a zároveň neokázale pevný, nepřístupný kompromisům nebo handlům, což osvědčoval stejně v Grantové agentuře ČR jako v Učené společnosti. Poprvé mne zarmoutil teprve nedávno, kdy mi nechtě připomenul, že všechny takzvané dary života jsou pouhými půjčkami: prvotní pocity bolesti, ztráty a dluhu však překrývá pamětná vděčnost. □

Slavomil Vencel

Mírný muž v normalizačním bezčasu

Poprvé jsem o Zdeňku Smetánkovi uslyšel někdy v polovině šedesátých let. Na turnovském náměstí jsem potkal spisovatele Jana Knoba, tehdejšího ředitele muzea, který vztyčil ukazovák a zvolal: *Přijď v pátek do muzea, přijede Smetánka!* Když spatřil můj nechápavý výraz, dodal: *To je náramně slušný člověk!* A povídal něco o kachlích. Páteční návštěva se sice nekonala, náhodný rozhovor mě ale zaujal. Brzy potom jsem o prázdninách začal jezdit na archeologický výzkum v Sezimově Ústí, Zdeněk Smetánka tehdy pracoval na nedaleké zaniklé vsi Kravín, kde si vystačil s jedním brigádníkem, a v Ústí se jen občas mihl. V roce 1967 jsem se dostal na archeologii a dějepis, jenže studium archeologie mě rozčarovalo. Dějepis byl mnohem náročnější, ale živější, na archeologii byla hlavní pomůckou tabule, na níž se střídaly další a další kresby artefaktů. Prázdniny v roce 1968 začaly povinnou praxí v Sezimově Ústí. Zdeněk Smetánka se tam objevil, aby odstěhoval maringotku na Kravín, večer s námi vyrazil do hospody. Zmínka o málo radostném studiu archeologie vedla k dlouhému rozhovoru, ukončenému výzvou, abych někdy v září přišel do Archeologického ústavu. Následující měsíce jsem se v pracovně s obrazem Jiřího Johna potýkal s jednoduchou dokumentací, dostával další a další

odbornou (i neodbornou) literaturu, povolna se učil argumentovat. Na první krůčky navázala moje diplomová práce, jejíž zadání doprovázelo závazné časové schéma, které Zdeněk Smetánka krasopisně vyvedl na milimetrovém papíře. Od počátku této privátní univerzity ukazoval, co, jak a proč sám dělá, v čem spočívají radosti i úskalí dobrodružství poznávání. Schopnost být mistrem byla Zdeňku Smetánkovi dána, soustavně ji ale rozvíjel. Zdálo se, že by snad každého dokázal přesvědčit o jedinečném významu právě jeho činnosti. Jemu samotnému byla vlastní až nezkratná zvědavost, nesměřoval k dílu s mohutným objemem, byl vtahován do dalších a dalších témat. Rád sestavoval výčet témat, která čekají na naši pozornost, pokud se zásoba tenčila, bylo třeba hledat další. Mnohá se podařilo dovést k publikaci, u dalších se třeba po měsících ukázalo, že nesplňují výchozí očekávání. Taková témata včetně rozpracovaných podkladů upadala do nelítostného zapomnění.

Smetánkova zvědavost se ovšem neomezovala na archeologii či medievistiku. V normalizačním bezčasu sedmdesátých let například shledal, že pozoruhodným společenským fenoménem se stala country hudba. Marně jsem se bránil, že tohle opravdu nemusím, když jsem se prořekl, že znám

jednoho ctitele této hudby, byl jsem ztracen. Následovala výprava do smíchovského klubu, kam Zdeněk Smetánka vstoupil dokonale připraven, o účinkujících věděl všechno možné, hlavně však bedlivě zkoumal složení publika, aby zjistil, co potřeboval.

Vrcholná část odborné dráhy Zdeňka Smetánky spadala do sedmdesátých a osmdesátých let, do normalizace. Na jejím začátku se mu blížila čtyřicítka a byl autoritou nejen u nás, ale i v evropské badatelské komunitě. Zahraniční kontakty hned kolem roku 1970 zamrzly, zůstalo středověké oddělení v Archeologickém ústavu a hostování na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Všude, kde působil, Zdeněk Smetánka spojoval mírnost a noblesu s pevným postojem, jenž zabraňoval jinak obvyklým dobovým tancům. Středověké oddělení bylo malé, zaměřené na výzkum osídlení a na výzkum Pražského hradu. Když jsem se tam po letech v Mostě vrátil, dostal jsem pracovní stůl, ale jen pro

